

УДК 81' 276. 6

О. М. Ріба,  
асистент

(Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу)

### ТЕРМІНОЛОГІЧНА НАСИЧЕНІСТЬ НІМЕЦЬКИХ ФАХОВИХ ТЕКСТІВ З НАФТОВОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ

*У статті досліджується термінологічна насиченість німецькомовних фахових текстів з нафтової промисловості. Статистичний аналіз даних текстів дав можливість порівняти відсоткове відношення внутрішньофахової, міжфахової, зовнішньофахової та загальної лексики; виявлено точки, які є відправними для розуміння науково-технічного тексту адресатом.*

Сучасний етап бурхливого розвитку наукової інформації потребує ґрунтовних досліджень мовних засобів, адекватних вимогам комунікації в тій чи іншій галузі науки і техніки.

Розуміння фахової мови як засобу вираження текстової інформації, вимагає визначення загальних особливостей фахового тексту в плані лексичного наповнення, тому особливою актуальним постає питання насиченості наукового тексту фаховими термінами. Дану проблему розглядають багато лінгвістів та термінологів: М. Н. Володина, К. Галінські, Т. Р. Кияк, В. М. Лейчик, Ф. А. Циткіна та інші.

Об'єктом дослідження виступають німецькомовні тексти з нафтової промисловості. Предмет дослідження – термінологічна насиченість досліджуваних текстів. Мета статті полягає у виявленні ступеня термінологічної насиченості даних німецькомовних текстів.

При вивченні термінів у тексті розрізняють два підходи: від тексту до терміна (термінологічний аналіз тексту), від терміна до тексту (текстовий аналіз терміна). Обидва ці підходи правомірні, проте другий має більшу традицію, володіє розробленими методиками та інструментарієм; перший починає тільки формуватися [1: 147].

У процесі термінологічного аналізу тексту і текстового аналізу терміна застосовується цілий комплекс методів, які використовуються сучасним термінознавством – це власне термінознавчі методи аналізу структури та конструювання терміносистем, виділення терміноелементів, розчленування сполучень терміна, а також лінгвістичні методи, логічні методи класифікації, математико-статистичні методи, методи загальної теорії тексту, методи теорії варіантності, комплексні логіко-лінгвістико-термінознавчі методи. Слід підкреслити, що останнім часом на Заході одним з основних напрямів вивчення термінів у зв'язку з їх функціонуванням у мові для спеціальних цілей є саме відбір термінів зі спеціальних текстів.

Науково-технічні тексти, в яких використовуються терміни, діляться на 3 групи: терміновикористовуючі, термінофіксуючі і терміностворюючі. До першої групи належить значна кількість жанрів текстів, до яких терміни входять уже раніше відомими реципієнту тексту – це оглядові статті, різного роду технічні, ділові та економічні документи, словники, науково-популярні, публіцистичні та художні твори. До другої групи належать тлумачні термінологічні словники, енциклопедії, довідники, тезауруси, деякі підручники, термінологічні стандарти та рекомендації, які спеціально призначені, щоб оцінити, відібрати, рекомендувати й закріпити терміни та визначення їх значень (дефініцій). Третя група включає тексти, автори яких вперше вводять нові терміни в процесі формулювання та викладення нових теорій, концепцій, винаходів. Терміни "народжуються" разом з ідеями, поняттями і супроводжуються наступними визначеннями: "під цим терміном будемо розуміти", "цей об'єкт може бути позначений".

Аналіз фахових текстів, запропонований К. Галінські [2: 117-131], на предмет їх розуміння та сприйняття адресатами залежно від термінологічної насиченості полягає у відокремленні на першому етапі власне термінів нафтової промисловості у тканині фахового тексту й намаганні зрозуміти мету, задля якої цей текст було створено, на другому етапі – відокремлення загальноновживаної лексики й спроби встановити ступінь розуміння за наявними терміноодинацями. Даний аналіз дає можливість виявити точки, які є відправними для розуміння фахового тексту адресатом, незалежно від його соціально-фахової приналежності.

Термінологічна насиченість (виражена у %) – це ймовірність того, що випадково взяте повнозначне слововживання є термінологічним, тобто це частка термінологічних слововживань серед повнозначних слів. Термінологічну насиченість текстів можна оцінювати з точністю 0,05 та достовірністю 95% [детальніше 3: 18]. Для оцінки термінологічної насиченості фахових текстів з нафтової промисловості було зроблено 14 вибірок приблизно однакового обсягу (300-400 повнозначних слів). У дослідженні, крім власне термінів нафтової промисловості, або вузькофахової та загальної лексики, підраховуємо також відсоток виявленої міжфахової та зовнішньофахової лексики.

Внутрішньофахову лексику пропонуємо розуміти як вузькоспеціальну, вона репрезентує групу термінів, які належать тільки до конкретної фахової мови.

Міжфахова лексика – це терміни, які використовуються в різних системах фахових мов. Третю групу представляють терміни, які належать до інших систем фахових мов, проте із своїм спеціальним значенням вживаються в даному фаховому тексті. Непрофесійна фахова лексика – це загальнофактивні слова. Поняття, яке позначаємо терміном "міжфахова лексика", не строго окреслене, хоча на перший погляд видається достатньо зрозумілим, про яку лексику мовиться. Для даного пласту термінологічної лексики характерна наступна лексика: по-перше, це слова, що мають постійне значення незалежно від терміносистеми, в якій вони функціонують (елемент, договір, організм, тіло, рівняння тощо). Якщо розглянути міжфахові лексичні одиниці з погляду їх походження і будови, можна зробити висновок, що велика їх частина має грецьке і латинське походження, адаптовані до норм сучасних мов, що їх запозичили, наприклад: стратегія, метод, дидактика.

Міжфахова лексика в аналізованій терміносистемі представлена термінами двох груп:

1. Терміни, що позначають поняття суміжних із нафтовою промисловістю наукових та науково-прикладних дисциплін, зокрема геології, механіки, фізики, хімії. Суміжнофахові терміни функціонують у терміносистемі практично без зміни значень, але виступають її органічною частиною, утворюючи периферійну зону перетину з іншими термінологіями. Це назви хімічних елементів, економічних понять, фізико-хімічних характеристик нафти, деталей бурових установок, наприклад: *der Wasserstoff, der Schwefel, das Harz, der Geruch, die Zusammensetzung, die Verbindung*.

2. Терміни, які мають кілька значень у різних фахових термінологіях, одне з яких реалізується у фаховій мові нафтової справи, наприклад: *die Konstruktion, das Kopfloch, der Anker, der Elevator, die Geschwindigkeit*.

Зовнішньофахова лексика може зустрічатися у двох або декількох терміносистемах.

Міжфахова та зовнішньофахова лексика значна за об'ємом у терміносистемі певної галузі, проте ядром залишається лексика внутрішньофахова, саме вона формує терміносистему. Зовнішньофахова лексика використовується для зв'язку понять, вираження відносин між ними, тлумачення понять, опису матеріалу, експериментів, для оцінки літератури, точок зору, наукових напрямків і виступає у якості слів-організаторів фахових текстів [4: 53], виступає не індикатором власне фахової мови нафтової промисловості, а маркером фахового мовлення взагалі. Деякі дослідники її не вважають термінами, мотивуючи тим, що вони позначають не об'єкти дослідження, а процес пізнання цих об'єктів [5: 101]. Проте, функціонуючи в кожній окремо взятій фаховій мові, наприклад, нафтової промисловості, такі терміни можуть суттєво звужувати й конкретизувати свою семантику в тих випадках, коли стають компонентами термінів-словосполучень.

Спираючись на міжфахову, зовнішньофахову, внутрішньофахову та непрофесійну фахову лексику, змістовий простір тексту з нафтової промисловості відтворює стійку модель своєї структурно-семантичної організації, яка спеціалізується на об'єктивації логічних зв'язків у сфері нафтової промисловості.

Таблиця 1.

Термінологічна насиченість фахових текстів з нафтової промисловості

№ тексту	Кількість повнозначних слововживань	Внутрішньофахова лексика	Насиченість тексту	Міжфахова лексика	Насиченість тексту	Зовнішньофахова лексика	Насиченість тексту	Загальна лексика фахового тексту	Насиченість тексту
1	318	72	23%	54	17%	52	16%	140	44%
2	320	129	40%	31	10%	22	7%	138	43%
3	337	141	42%	46	14%	12	3%	138	41%
4	360	77	21%	24	7%	27	8%	232	64%
5	389	58	15%	16	4%	62	16%	252	65%
6	311	110	35%	63	20%	31	11%	107	34%
7	368	150	41%	22	6%	25	7%	171	46%
8	340	72	21%	24	7%	53	16%	191	56%
9	318	54	17%	64	20%	30	9%	174	54%
10	340	55	16%	40	12%	19	6%	226	66%

11	347	54	16%	60	17%	31	9%	202	58%
12	354	88	25%	26	7%	19	5%	221	63%
13	353	85	24%	50	14%	47	13%	171	49%
14	301	97	32%	38	13%	37	12%	129	43%

Середня термінологічна насиченість даних текстів внутрішньофаховою лексикою складає 26%, міжфаховою лексикою – 12%, зовнішньофаховою лексикою – 10% та загальною лексикою – 52%. Сума цих величин дає множину повнозначних слововживань у фаховому тексті з нафтової промисловості.

Встановлення термінологічної насиченості науково-технічного тексту взагалі можна вважати суб'єктивною процедурою. Це зумовлено тим, що важко провести чітку, однозначну межу між лексикою досліджуваних текстів:

По-перше, проведення розмежування між вузькофаховою і загальною лексикою в науково-технічному тексті практично неможливе, оскільки має місце перехід термінів у загальновживані слова і навпаки. А так звані "загальнонаукові терміни" починають вживатися практично на рівні інших слів усіма, хто користується мовою.

По-друге, терміноутворення ґрунтується на таких же принципах, що і загальне словотворення, будуються за такими ж словотворчими моделями.

По-третє, терміни, як і всі слова мови, підлягають одним фонетичним, морфологічним, синтаксичним правилам, одним граматичним категоріям.

По-четверте, терміни, як і загальні слова, виконують основну функцію – комунікативну, передають поняття, які відображають явища об'єктивної дійсності, конкретні і абстрактні поняття тощо.

По-п'яте, при укладенні загальних (нетермінологічних) словників велика частина термінів зовні вміщена в них поряд із загальновживаними словами.

Таким чином, терміни стосовно загальновживаних слів знаходяться у взаємозв'язку і разом з ними створюють сукупність, яка є засобом представлення інформації в науково-технічному тексті і розуміється як лексичне багатство будь-якої мови.

Згідно наведеної вище таблиці, німецькомовні фахові тексти з нафтової промисловості можна класифікувати на 4 групи: а) тексти з найвищою насиченістю внутрішньофаховою лексикою (тексти під № 2, 3, 7), б) тексти з високою насиченістю внутрішньофаховою лексикою (тексти під № 6, 14), в) тексти з середньою насиченістю внутрішньофаховою лексикою (тексти під № 1, 4, 8, 12, 13), г) тексти з низькою насиченістю внутрішньофаховою лексикою (тексти під № 10, 11, 9, 5). Тексти першої та другої групи – це вибірки з фахових монографій, фахового журналу та навчального посібника для студентів старших курсів нафтогазових спеціальностей. Третя група – це журнально-газетні статті та тексти фахових брошур. Тексти з низькою насиченістю внутрішньофаховою лексикою представляють інформацію про світову нафтову кризу.

За принципом частотності вживання термінів у текстах їх можна поділити на: а) часто вживані (ключові слова); б) терміни середньої частоти вживання; в) зрідка вживані терміни. Розгляд термінів на основі такої класифікації має теоретичне та практичне значення. Це дозволяє простежити за функціональним рухом термінів, виявити певні закономірності розвитку їх у рамках однієї мови і ряду мов, науково передбачити комунікативну функцію термінів у перспективі. Визначення частотності (що певним чином корелює з продуктивністю терміна) служить важливому практичному застосуванню, зокрема, при складанні частотних термінологічних словників, а також при створенні спеціальних словників з різних галузей науково-технічних знань, термінологічних словників мінімумів та спеціальних предметних словників. Для підрахунків частотності вживання термінів широко використовується метод статистичного аналізу. Він дозволяє виявити ключові та опорні слова. За дослідженнями Н. П. Ветлова 600 найбільш частотних слів, тобто таких, які відносимо до першої групи, дають розуміння 80% тексту з вузької науково-технічної спеціальності. Терміни з меншою частотою вживання несуть менше комунікативне навантаження, проте вони не є перепорою для розуміння тексту [6: 90].

Під термінологічною частотністю розуміють частку (виражену у %) термінологічних слововживань серед усіх слововживань у тексті, тобто частоту вживання термінологічних одиниць у тексті [3: 16].

Розрізняють абсолютну та відносну частотність вживання термінів. Абсолютна частотність показує, як часто термін або терміносполучення зустрічається в досліджуваному тексті.

Наприклад, абсолютна частотність іменника *das Erdöl* та похідних термінів становить 643 терміновживання.

Відносну частотність можна вирахувати, поділивши абсолютну частотність на величину вибірки, яка становила 15000 слововживань німецько-російського словника [7]  $643:15000 = 0,043$ .

Отже, основними характеристиками структури аналізованого різновиду науково-технічних текстів є наявність спеціальних термінів-слів та словосполучень, що позначають поняття наукової та фахової діяльності працівників нафтової промисловості, характеризуються вмотивованістю, номінативністю, точністю, дефінітивністю, системністю, відсутністю експресії, стилістичною нейтральністю, моносемічністю в межах своєї термінології.

Здійснений у статті статистичний аналіз насиченості термінологічною лексикою німецькомовних текстів з нафтової промисловості пропонується тільки як етап, необхідний для подальшого дослідження фахового тексту, перш за все з огляду його розуміння та адекватного перекладу засобами української мови. Натомість, для аналізу фахових мов недостатньо оперувати тільки лексикою, необхідне також знання фахового синтаксису, який надає вичерпну інформацію про частотність вживання таких феноменів, як: форма, функція і позиція членів речення; селективне використання різних видів (розповідних, окличних, питальних) та типів речень (простих та складних); види підрядних речень; засоби анонімізації речень; номіналізацію присудків та використання функціональних дієслів; інфінітивні та пасивні конструкції та інше [8: 255]. Усе, вище сказане, не означає, що фахові мови мають власну граматику, а тільки те, що вони надають перевагу певним граматичним засобам загальнонавжованої мови та інколи використовують їх у спеціальному значенні.

### СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Лейчик В. М. Терминоведение. Предмет, методы, структура / Лейчик В. М. – М.: КомКнига, 2006. – 256 с. – (Изд. 2-е испр. и доп.).
2. Galinski Ch. Terminology and specialized Kommunikation: Proceedings of the international conference on "Professional Communications and knowledge Transfer" (Vienna, 24-26 August 1998) / Galinski Ch. – Wien: TermNet, 1998. – Vol. 1. – P. 117-131.
3. Циткина Ф. А. Терминология и перевод (к основам сопоставительного терминоведения) / Циткина Ф. А. – Львів: Изд-во при Львовском государственном ун-те издательского объединения "Вища школа", 1988. – 158 с.
4. Пристайко Т. С. Лексико-номинативная организация специального текста / Пристайко Т. С. Дніпропетровськ: Вид-во УкО ІМА – Прес, 1996. – 199 с.
5. Чупилина Е. И. Лексический состав терминологии вычислительной техники: тезисы докладов научно-методической конференции ["Современные проблемы терминологии"] / Чупилина Е. И., Преображенская О. А. Владивосток, 1989. – С. 100-101.
6. Лещук Т. Словництво і науково-технічний поступ (на основі німецько-українських лексичних порівнянь) кн. 4: Проблема фахової лексики / Лещук Т. – Львів: Просвіта, 1994. – 220 с.
7. Ингендорф П. Русско-немецкий и немецко-русский словарь по нефти и газу / Ингендорф П., Кнутов В. П. – М.: Русский язык, 1981. – (I-е изд.).
8. Hoffmann L. Anwendungsmöglichkeiten und bisherige Anwendung von linguistischen Methoden in der Fachsprachenforschungen / Hoffmann L. // Fachsprachen. Ein internationales Handbuch zur Fachsprachenforschung und Terminologiewissenschaft. – Berlin-New York, 1998. – S. 249-268.

Матеріал надійшов до редакції 04.05. 2009 р.

#### ***Ріба О. М. Терминологическая насыщенность германских профессиональных текстов по нефтяной промышленности.***

*Исследуется терминологическая насыщенность германских профессиональных текстов по нефтяной промышленности. Статистический анализ данных текстов дал возможность сравнить процентное отношение между лексикой; обнаружено пункты, веские для понимания научно-технических текстов адресатом.*

#### ***Riba O. M. Terminological Saturation of German-Speaking Professional Texts in Oil Industry.***

*Terminological saturation of German speaking professional texts in oil industry is researched. Statistic analysis of these texts enabled to compare the percentage ratio of inner-professional, inter-professional, outer-professional and general vocabulary; points which are vital for understanding of scientific and technical texts by an addressee are determined.*